

A természetvédelmi szakköri és tábori tevékenységek hatása az iskolai oktató-nevelő munkára

Tornyospálca községben 1979 óta folyamatosan tevékenykedik környezet- és természetvédelmi szakkör, melyet kezdettől fogva egyedül vezetek. Létszámunk általában 50-100 fő, de volt év (1985), amikor elfoglaltságom lehetővé tette, hogy két csoportban 200-nál több gyereket foglalkoztassak természetvédelmi szakkörünkben. Sajátos, talán sok tekintetben országosan is egyedülálló metodika szerint folyik a szakköri munka.

Jelen összegzésemben azt kívánom érzékeltetni, hogy milyen kapcsolatrendszerek vannak a címben jelzett iskolai, illetve iskolán kívüli munkaformák között.

A szakköri munka elvi, pedagógiai jelentősége

Az iskola életére igen pozitív hatása van a különféle szakköri tevékenységeknek. Munkánkat időnként kiszélesítjük – bevonjuk a tanulók döntő többségét és a nevelőket is. Ilyen például az őszi fásítási akció, a „védetté nyilvánítjuk” akció, amikor egy-egy osztályközösség a község parkjait, odútelepeket, középületek parkjait csinosítja, részt vesz azok különböző karbantartási, ápolási munkálataiban, az iskolai fűvészkert fejlesztésében.

Ügyszintén az egész iskolára kiható tevékenység a „Madarak és fák napjának” rendezése. Itt akadályversenyeken, a természet iránti érzelmi kötődést szolgáló vetélkedőkön, erdei kutatóutakon vehetnek részt *tömegesen* a gyerekek. Mindez a szakkörösök szakmai irányításával, szervezésével. Sajátos szervezeti egység szakkörünknel a törzs. Minden törzsnek vannak ún. szimpatizánsai, segítői, akik ugyan érdeklődnek a szakköri munka iránt, de különböző elfoglaltságaik miatt nem tudnak rendszeres résztvevők lenni. A szakköri törzsek konkrét feladatokat kapnak erősen differenciált lebontásban, így a törzson belül senki sem érzi magát feleslegesnek, tehetetlennek, értéktelennek.

Ez a pedagógiai tevékenység döntően jelen van minden munkánkban. Ugyanis az iskolában – iskolákban – egy jelentős gyerekréteg kimarad sok-sok, főleg intellektuális képességeket igénylő szakkörből. Ezek a „sehová sem tartozók”. Természetvédő szakkörünkben döntően építünk ezekre a gyerekekre. Értelmesen „igénybe véve” a tenniakarásukat, lelkesedésüket, általában nem menekülnek pótcselekvésekhez, hanem elfoglaltságot találnak a szakköri munkában. Megtalálják önmagukat. Ez visszahat a tanulásra, az iskolai munkára, hiszen megváltozott magatartásukkal a közösségi beilleszkedés könnyebbé válik, vagy megoldódik, teljesítőképességük (a szakköri elvárások motivációja révén) fokozódik, iskolai előmenetelük javul, illetve méréseim szerint semmi esetre sem romlik.

A környezeti-közösségi nevelésen belül lehetőség van a biológiai, földrajzi, kémiai, fizikai ismeretbővítésre is. Ennek egyik formája a szakköri tantermi foglalkozásokon kínálkozik, másrészt a terepmunka jelent nagyszerű lehetőségeket. Véleményem szerint minden egyes természetvédelmi szakkört vagy fakultációs órákat vezető tanárnak feltétlenül ismernie kell az adott iskolatípusbeli osztályok tantervének, tananyagainak vázát, hogy a megfigyeléseket, kísérleteket ehhez igazítsa, elkerülve az átfedéseket, ismétléseket.

A szakköri foglalkozásokon időnként lehetőség van a tanulmányi munka értékelésére, közösség előtti dicséretekre, elmarasztalásokra – ezek gyakorlatom szerint rendkívüli nevelőerővel bírnak. Amennyiben biológiai szaktanterem, szertár, illetve kutatószoba is van az iskolában (mint a mi esetünkben), a terepen gyűjtött gazdag természetrajzi anyag feldolgozását, tárolását itt oldhatjuk meg. Rengeteg hasznos szemléltetőanyaghoz jut

ezek által a gyűjtések által mind a nevelő, mind az iskola. A környezetesztétikai nevelés remek terepének kínálkozik a községünkben két éve létesített iskolai fűvészkert, ahová közel 300 tanult vagy kiegészítő anyagként megismerendő növényfaj van betelepítve. Az esztétikai nevelés jó lehetősége lehet mini virágkötészeti gyakorlatok szervezése, rajzverseny, szakköri naplók kiállítása. Tegyük ezeket minél nagyobb gyerekközösség számára hozzáférhetővé, mintegy értékelve, motiválva ezzel is a munkákban részt vevőket.

Hagyományosan szakkörösök látják el évek óta a szaktanterem állandó felügyeletét, s így a növények, a sokféle akvárium, terrárium állat gondozását, a terem esztétikus kialakítását. Saját szakköri faliújság van, melyre olyan gyerekek is készítenek rajzokat, írnak cikkeket, felhívásokat stb., akik eddig ilyenekkel nem próbálkoztak képességeik iskolai, osztályközösségi előítélettel terhes leértékelődése miatt.

Számtalan gyerek próbálkozik versírással (főleg a természetről), amely fejleszti fogalmazási készségüket, önállóságra nevel; s a mások elé kiállítás, mint személyiséget befolyásoló tényező sem elhanyagolható. Rendezvényeken a szakkör tanulói önálló közösségként mutatkoznak be. Sajátos, bemutató szekrényekkel kiegészített faliújságunk van, mely egyaránt szól a szakköri tagokhoz, valamint az iskola többi tanulója felé.

„Most láthatod a természetben” címmel egy állandó, a természet aspektusonkénti változását bemutató természetrajzi kiállításunk is van, ahol a kiállított növények, állatok megismerésével bővíthetjük fajismeretüket. Védett állatot csak fotón vagy rajzon szemléltetünk! E kis kiállítás az egész tanulóifjúság szemléletét formálja, természetismeretét gyarapítja.

Az iskola életében hagyomány már a szakkör egyes tagjai által szerkesztett és kiadott újság, a *Madártani Figyelő*, melybe a gyerekek évközi írásaiból válogatunk.

Összefoglalva: ... A természetvédelmi szakkör mint a tanórán kívüli nevelés egyik lehetősége, igen fontos a mindennapok iskolai életében. Olyan kölcsönös egymásrahatások alakulnak ki, melyekből a szakmai oldalon túl tantárgypedagógiai, illetve általános pedagógiai eredmények is származnak.

Az iskola életében a jól működő szakkör állandóan jelen van, kisugárzó ereje esetén a község életében is megmutatkozik (bemutatóestek, természetvédelmi ankétok). Természetesen fontos, hogy az iskola – bárhol legyen is az – ismerje el és támogassa jól működő szakkörének sokirányú tevékenységeit, adjon biztatást új ötletek, módszerek kipróbálásához.

A szakköri programban tervezettek időnként párhuzamosan haladnak egy-egy évfolyam tananyagával, sok lehetőség van a koncentrációra, komplementer ismeretanyagok nyújtására.

A közös eszköz- és szemléltetőanyag-használat sem elhanyagolható, s a szertárfejlesztés egyik bázisa lehet a szakkör, vagy azon belül egy kisebb gyerekcsoport tevékenysége.

A szakköri munkában tapasztaltak pedig újabb töltést, ötleteket adhatnak a szakmai módszerváltáshoz, pedagógiai eljárások megválasztásához, azok variálásához.

Természetkutató szaktáborok

A tábor – a hasonló természetvédő szakkörök esetében – többnyire az éves munka összegzésének, egy hosszabb, közösségben töltött természetismereti foglalkozásnak is tekinthető. Eddig kilenc alkalommal szerveztük meg a mindig romantikus sátoztábor, módszerében építve a cserkészhagyományokra. Diákjaink a szakköri munka során szerzett ismereteiket itt kissé kötetlenebb formában bővíthetik tovább. A pedagógus több oldalról ismerheti meg tanítványait (személyiségüket, viselkedésüket stb.), s visszatérve, az iskolában ezekre építhet nevelőmunkája során. A táborokban igyekszem bizonyos feldéssel a környezetismereti és biológiai tananyagokra is közvetetten kitérni, mintegy belelőpva a már tanult vagy tanulandó anyagrészeket, tantervi anyagot a tábor szakmai életébe. Például:

- kéregrajzolatok – fajismeret,
- biomassza-vizsgálatok – táplálkozási piramis,

talajlakók – a mikroszkóp használata, az ökológiai egyensúly.

Megállapíthatjuk, hogy a tábori környezetben egyrészt a szaktárgyi tudás fejlesztődik, másrészt pedagógiai nevelőereje révén a gyerekek személyiségét pozitív irányba tudjuk befolyásolni. Közvetlenebb, mondhatni őszintébb, a szó tiszta értelmében bizalmasabb kapcsolat alakul ki tanár és diák között, amelyre szilárdabban építhetjük nevelőmunkánkat.

Hipotetikus modellem az erdei iskola

Most saját elképzeléseim szerint, tapasztalataim alapján vázolom fel az általam ideálisnak látszó erdei iskola modelljét.

A környezeti nevelés szempontjából egy sokat ígérő oktatási-nevelési formát terveztem meg a folyamatosan üzemelő erdei iskolában, amely az intézményekben folyó szakköri, önálló tábori képzés utolsó láncszeme. Megyénkben érdemes a Ricsikai-erdőben található, volt Forgách-kastélyban kísérletképpen beindítani ezt a fajta munkát. 20-25 fős gyerek- vagy ifjúsági csoporttal hetenkénti turnusváltással legcélszerűbb üzemeltetni. A tanulók megfelelő tanári, szakmai irányítás mellett gyakorlatias módszerekkel ismerkednek az erdő adott biocönózisaival – vizsgálják fajait, alapvető ökológiai ismeretekhez jutnak. Ezen egy hét alatt tantárgyi tanítás nem folyik, illetve csak önképzési formában, vannak viszont biológiai és ökológiai órák megfelelő ütemezés szerint. Az effajta erdei iskola ötletét érdemes lenne országosan továbbgondolni. Az Országos Erdei Iskola Egyesület tervez is lépéseket tenni, s várható, hogy a környezeti nevelés témakörében jártas elméleti és gyakorlati szakemberek, pedagógusok bevonásával egyre több részletes munkaprogramot is sikerül a közeljövőben megalkotni.

A környezeti nevelés jelenlegi iskolai lehetőségeit, korlátait ismerve, az erdei iskola, mint nevelési-oktatási forma, mindenképpen eredményes lehet, ha megfelelő irányítással dolgozik. Mint új lehetőség, nemcsak színezheti változó közoktatási rendszerünket, de eredményeivel hozzá is járulhat annak sikeréhez, egy új, környezetközpontú, gyermekkorban megalapozott, s óhajtott ökológiai szemlélet kimunkálásához.

A tornyospálcai erdei iskola programja

(A teljes program 170 oldalas, benne 30, az erdei életközösség tanulmányozását segítő melléklettel.)

Első nap:

- 9 h Ünnepeyes megnyitó a szabadban. Rövid előadás a Ricsikai-erdő történetéről.
Vers elszavalása
- 10 h Az erdei iskolai program ismertetése, balesetmegelőzési, egészségügyi ismeretek
A törzsek kialakítása (lásd: *Agárdy Sándor: Ötletek-módszerek a környezeti nevelés köréből*/OKTH 1984)
- 11 h Szülőkkel közös gyalogtúra a 400 éves tölgyfához Az erdő fohásának felolvasása
Környékének rendbetétele Versíró és plakátkészítő verseny meghirdetése
- 11 h Környezet- és természetvédelmi falijútság elkészítése, kihelyezése
- 12 h Ebéd
- 13 h Íjászat – szabadprogram
- 14 h A mikroszkóp, a fényképezőgép, a távcső megismerése, a velük való munka (forgószínpadszerűen, törzsenkénti beosztással)
- 16 h A bioszféra helyzete és tagolódása, védelme
A környezet és a természetvédelem
 - a savas esők
 - az ózonpajzs
 (lásd: *Mit tudunk a savas esőkről* OKTH 1983)
- 17 h Számháború a törzsek között

19 h Felkészülés a nyitó tábortűzhez – rőzsegyűjtés Esti tea: cickafarkvirág-menta Vacsora

21 h Nyitó tábortűz (vidám műsoros bemutatkozások, éneklés)

22-23 h Pihenő

Második nap:

6 h Ébresztő – reggeli torna (alternatív választási lehetőség: futás a 400 éves tölgyig, séta vissza) Tisztálkodás, reggeli

7 h Ökológiai kutatóút a „Hubertus vadászlak” területéhez Háborítatlan erdei utak élővilágának megismerése A biocönózis tanulmányozása, növény- és állatfajok határozása Tápláléklánctípusok elemzése az erdei túra során A homokkötés során lejátszódó szukcesszió tanulmányozása a „Leshegy” nyugati legelőrészein A szukcesszió fogalma Állatok nyomainak vizsgálata és gipszbeöntése

13 h Ebéd

14 h Szabad program (sárkányeregetés)

16 h A délelőtt gyűjtött anyag meghatározása, feldolgozása tablóra

17 h Kéregrajzolatok készítése az egykori kastélytónál

18 h Szabad program, pihenő (Víz alatti periszkóp készítése a 3. napi vízi életközösség vizsgálatához)

19 h Vacsora Esti tea: szederlevél-csalánlevél

20 h Éjszakai vadles. Gyalogtúra az „Őz-kút” környékére Az éjszaka hangjainak, nezeinek meghallgatása, séta egy vadcsapáson

22 h Pihenő

Harmadik nap:

6,30 h Ébresztő – reggeli torna (futás az egykori kastélypark körül) Reggeli

7,30 h A fenyvesek élővilágának kutatása Köpetek gyűjtése-felismerése A talaj élővilágának megismerése – mikroszkópi megfigyelések Talajszelvény készítése (ásása) A gyűjtött anyag rendezése, kiállítása tablókon A talált bagolyköpetek vizsgálata sztereomikroszkóp alatt, feldolgozásuk

11 h Ügyességi játékok (zsákba futás, kötélhúzás, lisztfúvás, lekvároskenyér evés stb.)

12 h Ebéd

13 h Az ókenézi Tisza-holtág (morotva) vizsgálata Kutatások a vízi életközösségben A Tisza szabályozása (elmondás) A szukcesszió vizsgálata Az emberi beavatkozás hatása az ökoszisztéma produkciójába Vízimadár-fajok megismerése – fajismeret színezéssel Vízi kételtűek Halak meghatározása (a horgászok által fogott halak vizsgálata) Állat- és növényhatározások Vízminőségvizsgálatok – nitrit mérés fotometriás módszerrel (lásd: vízminőségvizsgáló táska használati utasítása) Oldott oxigén mérés *analaqua* vízanalitikai készlet segítségével

17 h Visszaérkezés az erdei iskolába A gyűjtött anyag feldolgozása, tabló készítése Vízi egysejtűek határozása mikroszkóppal Kb. 10 perces előadás a víz körforgásáról

19 h Vacsora Esti tea: citromfű-akácfavirág

20 h Alternatív programok:

– Az égbolt vizsgálata csillagászati távcsővel (meghívott előadó: *Vitányi György* tanár, Tiszadob)

– Videofilmek vetítése (National Geographic természetfilmek – Megyei Pedagógiai Intézetből kölcsönözhető)

– Növény- és állatfajismeret – színes diafilmvetítés (meghívott előadó: *Petrilla Attila* vagy *Dr. Legány András*)

– Egy szennyvíztisztító telep modelljének elkészítése

22 h Pihenő

Negyedik nap:

7 h Ébresztő – reggeli torna az udvaron Tisztálkodás

7,30 h Reggeli

- 8 h Botanikai-földrajzi kutatóút a „Kása-hegyre” (Az Aranyosapátiba vezető műút jobb oldalán található 137 méter magas homokdomb) Madárfajok énekének hallgatása, felismerésük (citromsármány, erdei pinty, fülemüle, vadgerle, tövisszúró gébics – lásd: *Dr. Ország Mihály: Magyarország madárhangjai – erdő, nádas* c. lemez, illetve kazetta) Dűlőutak menti növénytársulások elemzése Gombák, mohák, zúzómók vizsgálata, gyűjtése
- 11 h visszatérően az ősníves élővilágának vizsgálata Ízeltlábúak és puhatestűek határozása Levéllenyomat készítése, gipszlenyomat készítése nyírfáról és fekete nyárról Alternatív program: Zugh település „kutatása” Rügyek, termések összegyűjtése, feldolgozásuk, határozásuk (Tabló) az erdei iskolában
- 13 h Ebéd
- 14,30 h Egy fatörzs tanulmányozása a 400 éves tölgy környékén (kidőlt fenyők, illetve a hársfásor rőzsecsomói) Lombpusztító rovarok és kártételük szemléltetése A 400 éves tölgy magasságának mérése
- 16,30 h Odúk, etetők készítése tetszés szerint
- 18 h Az elkészült odúk kihelyezése
- 19 h Főzőverseny (öñn-étel készítése bográcsban Ricsikai erdei recept szerint)
- 21 h Szabad program Alternatívák: akvárium, terrárium berendezése (szakirodalom: *Gerald Durrell: Az amatőr természetbúvár; Péntes Bethen: Terrárium*) Rovarcsapdák kihelyezése
- 22 h Pihenő

Ötödik nap:

- 7 h Ébresztő – reggeli torna (futás a fenyves melletti dombtetőre) Tisztálkodás
- 7,30 h Reggeli (reggeli tea: bodzavirág-csipkebogyó)
- 8 h A sövények élővilágának kutatása Szukcessziós folyamatok tanulmányozása az egykori kastélytónál A fülemüle, a barátposzáta, a feketetergő megismerése Gyógynövények gyűjtése, megismerése Termések, tojáshéjak gyűjtése, határozása Gubacsvizsgálatok:
- a nagy magyar gubacs
 - az osztrák gubacs
 - a rózsagubacs
- (*Gerald Durrell: Az amatőr természetbúvár, 257. old.; Móczár L.: Rovarkalauz*)
- Egy virág látogatónak megfigyelése, fényképezése (*Durrell: Az amatőr természetbúvár, 253. oldal*)
- 13 h Ebéd
- 14 h Természetismereti vetélkedő a törzsek között
- 16 h Ünnepeyes eredményhirdetés Az erdei iskolai program zárása, jutalmak átadása, a program teljesítésének értékelése Búcsú-tábortűz gyújtása (Közben a rajz-, illetve plakátverseny különdíjainak átadása) A tábortűz alatt a versíró verseny legjobb alkotásainak felolvasása, díjak átadása
- 17,30 h Búcsú az erdei iskolától – hazautazás.

AGÁRDY SÁNDOR

Egy „natúr” iskola Dániában

Dániában igen sok erdei iskola, illetve a környezeti nevelést szolgáló egyéb intézmény működik, melyek zöme a hetvenes évek közepétől-végétől kezdte kialakítani profilját, s napjainkra a gyakorlatban jól bevált – nagy létszámú gyermekközösségek által is végrehajtható programokat valósítanak meg. Dániában is, akárcsak Nyugat-Európa más államában ezt a fajta nevelési-oktatási rendszert, illetve nevelési területet nem a divat, hanem a szükség szülte. Eltűntek ugyanis a nagy, összefüggő erdőségek, szennyezettek